

СОУУРГАЛДЫ ХАЙНЫКТЫРЗЫН

ЧУРУКТАРДА: Көрүлдөгү тинчтик болгон «Кызыл тараачын» совхозта «Челюзи» агитбригаданын удуруткучу М. Оюн болгаш ола коллективтен балу киримчилер «Профессионал-мэтр өөрүшкү» деп көргүзүлгө үзүндө.

Бо чылдын мартта ВШСПС профессионал култура агитбригадасынын көрүлгө ээ болгон артисттер дугайында тускай документтер улау коллективтер, совхозтар, районнар, областтар, крайлар, автономност республикалар болгаш зоналарга эртеринги үк документтер айткан. Көрүлгөн кол-кол тематиктиги ушун: В. И. Ленин, Коммунисттик партия, бистиң улуг Төрөңү чүрүтүүсү, баштайгы беш чылдарыны база онуг беш чылдын улуг туурабы.

Совет улустун маалымдык чоруктарынын, күр чөллөрүн шийгээни алганын, Сибирь болгаш Уралдын Чөөн чүктүң чаартылганын дугайында чогаалдарын агитбригадаларнын репертуарына ажылап турарын уккан соң, Ола чогаалдарын моон көрүлгө бот-тынныгы коллективтерин, ылангыч агитбригадаларнын репертуарына калыбын азыгалап, ук чогаалдарын утка-шынарды ажылаткычтарга таныштырып, пропагандаларынын дәстүр үлгүлөрүнүн маалымдык чоруктарынын мураңкыларын, мураңкы эвеси, бригадалар, формалары, күш-ажымы коллективтерин мактаары, оларды алдаргайларга чутула сорулга.

Анаа холбоштыр республиканы профессионал култура агитбригадаларын тос агитбригадаларга баштайгы көрүлдөгү киришкен. Агитбригадаларнын көрүлдөгү ниети белеткелди багай эвес болганын жюри кежигүннери демделген.

Республиканын агитбригадаларынын көрүлгө муңку чылдарда Култура Министрствосу-биле кады эртерип турган. А бо чылды бир дугаар профессионал агитбригадалары бо. Моон

сөнгөр бо көрүлгө чынчыл бозулар профессионал агитбригадалар бо. Көрүлдөгү агитбригадаларнын республика көрүлгө ээ болгон артисттер дугайында тускай документтер улау коллективтер, совхозтар, районнар, областтар, крайлар, автономност республикалар болгаш зоналарга эртеринги үк документтер айткан. Көрүлгөн кол-кол тематиктиги ушун: В. И. Ленин, Коммунисттик партия, бистиң улуг Төрөңү чүрүтүүсү, баштайгы беш чылдарыны база онуг беш чылдын улуг туурабы.

Совет улустун маалымдык чоруктарынын, күр чөллөрүн шийгээни алганын, Сибирь болгаш Уралдын Чөөн чүктүң чаартылганын дугайында чогаалдарын агитбригадаларнын репертуарына ажылап турарын уккан соң, Ола чогаалдарын моон көрүлгө бот-тынныгы коллективтерин, ылангыч агитбригадаларнын репертуарына калыбын азыгалап, ук чогаалдарын утка-шынарды ажылаткычтарга таныштырып, пропагандаларынын дәстүр үлгүлөрүнүн маалымдык чоруктарынын мураңкыларын, мураңкы эвеси, бригадалар, формалары, күш-ажымы коллективтерин мактаары, оларды алдаргайларга чутула сорулга.

Анаа холбоштыр республиканы профессионал култура агитбригадаларын тос агитбригадаларга баштайгы көрүлдөгү киришкен. Агитбригадаларнын көрүлдөгү ниети белеткелди багай эвес болганын жюри кежигүннери демделген.

Республиканын агитбригадаларынын көрүлгө муңку чылдарда Култура Министрствосу-биле кады эртерип турган. А бо чылды бир дугаар профессионал агитбригадалары бо. Моон

сөнгөр бо көрүлгө чынчыл бозулар профессионал агитбригадалар бо. Көрүлдөгү агитбригадаларнын республика көрүлгө ээ болгон артисттер дугайында тускай документтер улау коллективтер, совхозтар, районнар, областтар, крайлар, автономност республикалар болгаш зоналарга эртеринги үк документтер айткан. Көрүлгөн кол-кол тематиктиги ушун: В. И. Ленин, Коммунисттик партия, бистиң улуг Төрөңү чүрүтүүсү, баштайгы беш чылдарыны база онуг беш чылдын улуг туурабы.

Совет улустун маалымдык чоруктарынын, күр чөллөрүн шийгээни алганын, Сибирь болгаш Уралдын Чөөн чүктүң чаартылганын дугайында чогаалдарын агитбригадаларнын репертуарына ажылап турарын уккан соң, Ола чогаалдарын моон көрүлгө бот-тынныгы коллективтерин, ылангыч агитбригадаларнын репертуарына калыбын азыгалап, ук чогаалдарын утка-шынарды ажылаткычтарга таныштырып, пропагандаларынын дәстүр үлгүлөрүнүн маалымдык чоруктарынын мураңкыларын, мураңкы эвеси, бригадалар, формалары, күш-ажымы коллективтерин мактаары, оларды алдаргайларга чутула сорулга.

Анаа холбоштыр республиканы профессионал култура агитбригадаларын тос агитбригадаларга баштайгы көрүлдөгү киришкен. Агитбригадаларнын көрүлдөгү ниети белеткелди багай эвес болганын жюри кежигүннери демделген.

Республиканын агитбригадаларынын көрүлгө муңку чылдарда Култура Министрствосу-биле кады эртерип турган. А бо чылды бир дугаар профессионал агитбригадалары бо. Моон

сөнгөр бо көрүлгө чынчыл бозулар профессионал агитбригадалар бо. Көрүлдөгү агитбригадаларнын республика көрүлгө ээ болгон артисттер дугайында тускай документтер улау коллективтер, совхозтар, районнар, областтар, крайлар, автономност республикалар болгаш зоналарга эртеринги үк документтер айткан. Көрүлгөн кол-кол тематиктиги ушун: В. И. Ленин, Коммунисттик партия, бистиң улуг Төрөңү чүрүтүүсү, баштайгы беш чылдарыны база онуг беш чылдын улуг туурабы.

Совет улустун маалымдык чоруктарынын, күр чөллөрүн шийгээни алганын, Сибирь болгаш Уралдын Чөөн чүктүң чаартылганын дугайында чогаалдарын агитбригадаларнын репертуарына ажылап турарын уккан соң, Ола чогаалдарын моон көрүлгө бот-тынныгы коллективтерин, ылангыч агитбригадаларнын репертуарына калыбын азыгалап, ук чогаалдарын утка-шынарды ажылаткычтарга таныштырып, пропагандаларынын дәстүр үлгүлөрүнүн маалымдык чоруктарынын мураңкыларын, мураңкы эвеси, бригадалар, формалары, күш-ажымы коллективтерин мактаары, оларды алдаргайларга чутула сорулга.

Анаа холбоштыр республиканы профессионал култура агитбригадаларын тос агитбригадаларга баштайгы көрүлдөгү киришкен. Агитбригадаларнын көрүлдөгү ниети белеткелди багай эвес болганын жюри кежигүннери демделген.

Республиканын агитбригадаларынын көрүлгө муңку чылдарда Култура Министрствосу-биле кады эртерип турган. А бо чылды бир дугаар профессионал агитбригадалары бо. Моон

сөнгөр бо көрүлгө чынчыл бозулар профессионал агитбригадалар бо. Көрүлдөгү агитбригадаларнын республика көрүлгө ээ болгон артисттер дугайында тускай документтер улау коллективтер, совхозтар, районнар, областтар, крайлар, автономност республикалар болгаш зоналарга эртеринги үк документтер айткан. Көрүлгөн кол-кол тематиктиги ушун: В. И. Ленин, Коммунисттик партия, бистиң улуг Төрөңү чүрүтүүсү, баштайгы беш чылдарыны база онуг беш чылдын улуг туурабы.

Совет улустун маалымдык чоруктарынын, күр чөллөрүн шийгээни алганын, Сибирь болгаш Уралдын Чөөн чүктүң чаартылганын дугайында чогаалдарын агитбригадаларнын репертуарына ажылап турарын уккан соң, Ола чогаалдарын моон көрүлгө бот-тынныгы коллективтерин, ылангыч агитбригадаларнын репертуарына калыбын азыгалап, ук чогаалдарын утка-шынарды ажылаткычтарга таныштырып, пропагандаларынын дәстүр үлгүлөрүнүн маалымдык чоруктарынын мураңкыларын, мураңкы эвеси, бригадалар, формалары, күш-ажымы коллективтерин мактаары, оларды алдаргайларга чутула сорулга.

Анаа холбоштыр республиканы профессионал култура агитбригадаларын тос агитбригадаларга баштайгы көрүлдөгү киришкен. Агитбригадаларнын көрүлдөгү ниети белеткелди багай эвес болганын жюри кежигүннери демделген.

Республиканын агитбригадаларынын көрүлгө муңку чылдарда Култура Министрствосу-биле кады эртерип турган. А бо чылды бир дугаар профессионал агитбригадалары бо. Моон

Россия Федерациязынын Улустарының VII чыгыш спартакиадада күндүзүң үчкөн. Программада күндүзүн 37 эсиринги улуг кеанын талазы-биле республиканың 15 хоорайларына маргылдалар арктен. Ростов областын спортчулары мурунку олурут-ла чоруп турар.

Ам медальлар дөшт шийгепирлиг демселге чадаг-терттер-жилер, хеме ажыкчылары, чик атлеттер, фехтовальшктер, атлеттер, боо алаар мастерлер белеткенни турар...

Бүгү-россия спартакиадазынын бирдугаар халыктын ниль 9-та Челийоникте бо-лу, аада түнелди үндүрүп, СССР-нин Улустарынын спартакиадазынын түнел маргылдаларына киржир командаларынын составын тодуларды.

СЗТА-ның спорт редициязынын дилөөн бозулар РФОСР-нин спорт комитети-нин даргазы В. Д. Алексин спартакиадамын чоруп турарының дугайында чугалап берген.

Чыныч чуртуп турар чөллөни аайы-биле күш-күл-тура коллективтеринге арктен чылым болулаан маргылдалардан бо чылгы спартакиада эгелен. Э-не массалык баштайгы чадага 32,5 миллион спортчулар киришкен. Ол спорттар «ТГО-нүң эдилекчи» — бешти чылдык дилынычы. «Массалык чоруктан» — бешти мергелече, «Олимпиаданың бистиң аравыста» — дөң дейбтерини аада-биле эрктелен.

Спортчуларын мергелече болгон. Спортуну 20 эсиринге дейбтерен аайы-биле эрктен спартакиадаларга делегей чергелин 166 спорт мастери, 2897 спорт мастерлери киришкен.

Баштайгы чызын маргылдалары, ылангыч Башкыр АССР-те, Ростов, Калинин-

град, Курган база Пермь областтарына, Краснодар крайга чейинкини эрктен. Оларга чуртаткы чонуну 60 худдан хөйү киришкен. Спартакиада маргылдалары куш-култура коллективтерин быжыгалаар арганы берген.

Спартакиадамын старттары ажилга чаа хевирлерин ты-тылдырган. Бо талазы-биле Киров областын «Июнь» деп комбинатынын дүржугаымын солун. Бо бодурулгө ажил-чыныры, алаан-хакчылары, өг-бүлелери, хөштөр аайы-биле хоорай чанында баазаже үнүп, аада спортту маргылдалар, байырладалары эртерип турарлар.

Бирги чызын маргылдаларын массалык бозулар дош, олардын программасын спортуну национал хевирлерин база киргелген. Бистиң республиканын девиска-рында чус ажыг националдык баа улустарын толуклекчи-лери чуртуп турар.

Спартакиадалар үзүндө спорт баазы быжыгып, чүг-ле баштайгы чызын үзүндө беш 15 муң бодун спорт шөлдерин республикада тут-кан. Ам 37 муң эад, 1700 стадион, 650 эштер-бассейн, 33 спорт ордузу, дыка хөй баскетбол, волейбол, футбол шөлдери ажилдап турар.

Спартакиада үзүндө спорт ажилын кичээлге алаас ор-ганизациялар ийерден. Чыжаэ, Чечен-Ингуш, Калмык АССР-лери, Новосибирск обласка болган маргылдаларга конуг эвези куш-културчулар ки-ришкен. Карел АССР-нин, Ки-ров, Калинин областын спорт-чуларынын эвези хыи раз-рыл нормаларын күжеткен.

Куш-култура чонуну кал-бад массалык чөтпейн турар чөллөр бары ийерден. РФОСР-нин спорт комитети 1979—1985 чылдары куш-култура-нын болгаш спортту хөгжүл-дүруге келтиретип планын тургускан. Ол планда куш-култура биле спортту чер болганга, ылангыч Сибирьнин, Уралдын Чөөн чүктүн, РФОСР-нин Кара хараңа чок зонамын районнарына хөг-

жүлгө күрдүңен. Олимпиа-ды ойнарында белеткелер күш-културчулар, спортчулар ортузунга идея-кичизидил-лик ажилды улам ынай эки-жиринге ийлиги болган.

ССР-нин Улустарының VII чыгыш спартакиадамын программасында күрдүңгө спорт хевирлериниң маргыл-даларына киржир шийгекли-командалары тургустунган, оларда Россия спартакиада-зын тилекчилеринден ажил-да, аналктарын бүгү-россия ойнарында, школарын спартакиадамынга шыла-таранна база кирген. Респуб-ликанын эвези эвес төлө-лекчилери аны-буру маргыл-даларга чейинкини кир-ришкен, олимпиады ойнары-нын шийгекли командалык килдизди болур эрген чаа-чүл микраары база чутула. Ичангаш деңизин хүн бү-рү контрольдаар херек.

Канды чөтпей ажилга эки? Семирчикел кижилер варени, кофепаан аймак эске-лаа чигирлиг чөтпейи эвези чир болза эки. Чогуу семс кижилер ол чөтпейи шуут чывес болза

Тываның нөдө ажыл-агый техникуму 1979-80 өрлөгө чылга шуут болгаш бот-өредилгелик салбырларга өө-ренишчилер хүлээп аларын чарлап тур.

Шуут өредилгелик салбы-ра өренир хуулазы:

агрономия салбырында — 2 чыл 6 ай (10 класс дооскан-ларга), зоотехния салбырында — 2 чыл 6 ай (10 класс дооскан-ларга), ветеринария салбырында — 2 чыл 6 ай (10 класс дооскан-ларга), бухгалтер-че учулу салбырында — 2 чыл 10 ай (8 класс дооскан-ларга), кезээ ажыл-агый механаиз-мд салбырында — 2 чыл 10 ай (8 класс дооскан-ларга), вете-ринария салбырында — 3 чыл 6 ай (8 класс дооскан-ларга).

Бот-өредилгелик салбыра өренир хуулазы:

зоотехния салбырында — 4

чөтпейи эвези чир болза эки. Чогуу семс кижилер ол чөтпейи шуут чывес болза тааржыр, ыччалза-даа чытпир чокта хөжөк чүве болганда битин дербелчип чигирни хүдө күлге ийни шайга каан аларын сүмөлөп турар. Бо чүрүм хүлүн эртерип шыгын эвезе?

Шыгын харын. Иччалза-даа чигирин чөтпейи кало-ризм ажык бөдик, ичангаш ханга үе көүдүлөр. Чыгыр ай-ма шөйндүжө дүрөп ай-нер болгаш ханда үстү көүд-дөдир. Кижиниң баары бол-ган ынганнарын чөг-биле додулдуру, дүрөп семпиртер. Оюу уламында ханда чытпир эвезежөп, кижиниң чөм чыр хөвүн улгаттырар.

Семс кижэ кыралы-кара кадымын ооске, макарон кымыларын, хужуларын, буючкыларын чытпир хөдө-жөк. Хөтөп хүдө 100—150 граммдан эртерип сүмөлөп турар. Нога айманда чаа капуста, редиска, огуруп бол-ган помидор айман чыт бол-тур. Картошканы, сейдааны, морковту хонукта 200 грамм-

дан көүдөтпес херек. Ол бүгү-биле чергелештир суук чүлүдү аргалы-ла бол-за өвөшпөт кижилер. Орда-ленисте суг азы шай эвези кирген тулум-ла чаг дүрөп шыггаар. Ичангаш сукар чоруту бодурулазы-биле дуст-ту, ажык чүдүлери эвөшпөт чытпир. Иччалза-даа хонукта 1—1,2 литр суг (азы шай) ижер херек.

Семизин чидирер деп тур-р кижэ хүнүнүң денделенип турар болза эки. Бир эвез-ден эвөжөп орап болза конуг эки, а ол хөвөзү тур-р болза, чин турар чөмич хөмчөлийн оон-даа кызырар херек.

Дөңгө чидиреринге хөй үе негеттинер. Чүрүм бозулар чөмичиңи тургаш оңу үрөп, се-миркир мурунда чөмичиңи тургаштар дег апар бол-зунар, хөй үе дүртүлдү «ап октанга» дендер до-раан-ла катп эгиле келир.

Иччалза-даа мону нөмчөөш, бүгү назды эвөшпөт чөмич-и келир чүе-лди аа деп болванар. Бир чыл азы бө-дүн чыткы чыл эрктелде ааа апар сизер. Түңелде-ле, чөтө эмин эртерип ына-к болванар, өнү өйткө болгаш хөмчөлийн ажыгалаар деп чагымы чугалааксандым.

Чай болгаш уруглар

МЕРГЕЖИЛ ААЙЫ-БИЛЕ МАРГЫЛАА

Бүш-ажыла кижизидилгеге, школарда тургускан өө-ренишчилерин бозулар бри-гадаларын ролу сөөлү чылдарда алаан улгаткан. Барыны-Хемчик районун шко-ларында беш бодурулге бри-гадалар болгаш ийи арга-арыг болуу сөөлү каш чылдарда ажилын уламчыл, бо тала-зы-биле багай эвес түнелдер-ин чедип ап келгенер.

Чоокта чаа өренишчилер-ин бодурулге бригадаларын-ның бирги район слөдүн ор-ганизастан эртерген. Сөйтү «Шекпэр» совхозта ында ор-тумак школын өренишчилер-ин бодурулге бригадаларын-га эртерген. Ааа өренишчилер-ин ийе саарында, чер ча-ранына, нога эстүренинге, бойду камгалаарына, мал ажылыга ажилдарына кайы хире билги-мергежиди чедип ап турарын хынап, маргыла-дын организастаан. Сөйтө ра-йонун кезээ школарындан тут-тус командаалар киришкен. Байырлыг ажылышкынын соонда өренишчилер тут-тус мергежи аайы-биле маргыл-данган.

Трактор-биле чер чарары-га оолдар, уруглар хөйү-биле киржип, техникага хандык-шылдык көргүскөн. Бо мар-гылаа алаан харын. МТЗ-50 болгаш ДТ-75 маркалы тра-кторлары кайы бирозин ши-лип алган, ону ажилдап, башкарындан ажилда, чери шын чарарыны аны-буру агротехникти туруварын өө-рөшп көөр аллар. Шко-лардан келген өренишчилер ол авдаан конуп каа тракторларын эки башкарып, чери чөгүрү дүрүм бозулар

Ийек саарыга маргылаа ол сөөкчүлүг. Стү-Калжа тол-сүт-баран ферматы бол-ган. Борта электрилги саала-биле ийек саарыга база, эл-дур, уруглар маргылдан-ганда база-ла дүрүм шыгачы: саала аппаратын билгирлдер ажилда, инекти дүрөп, шыр, арыг-силг саарын көөр. Бо маргылаада Шекпэр школа-зын өренишчилери Любовь Сарылар шыгалаар. Ол ча-йы фермада төрөдөргөй дү-рөдүлүр, ичангаш бот бөтүнү эки билдир. Дең-Төреңни 1-2-лазыл өренишчилери Саяа Оржак ийек саарыга база-ла мактактан.

Нога эстүренинге, бойду камгалаарына, мал ажылы-га сайырадыр талазы-биле мар-гышкы өренишчилер тускай белеттерин алгалап, ында ай-тырылгы харылаанмадын ажилда, практиктиг ажилдан-ымын база кылган. Бо талазы-биле өренишчилерин билги хынарында ол уугу шыгал-ды болган. Нога эстүрөп та-лазы-биле Бардык школа-зын өренишчилери Урала Ол-дар, Марина Сокул, а мал ажылыга Дөң-Төреңни шко-лазындан Оржак Оюма алар таварышкан айтырларын шын харындап, мактадып черге четкенер.

Х. МОНГУШ.

Желевидение

ИЮНЬ 28-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДА

10.00.—Уеу. Информастыг программа. 10.40.—Эртенги гимнастика. 11.05.—«Биста-биле кады кыл, бис шыкат кыл, бистек эки кыл». ГДР-ден бичимделде. 12.05.—«Дөргөн бирги». Урал-чөчөк фильм. 13.35.—Абхазияны Курруениң үлөгөрлөгү нити кырымның концерти. 14.10.—«Литературалык номчулга». М. Пришвина.—Бойдузе кален-дары. 14.50.—Медтөзөлөр. 14.55.—17.55.—Чашар. 17.55.—«Саң денчиги бионогакел». «Улуг эгелешкчи». 18.25.—Уруглар фильм. «Кузаткан бөксөдүн ап болуру». Урал-чөчөк теле-фильм.

КЫЗЫЛДАН

19.30.—Телемөдөлөр. 19.40.—«Камалда» кижэ бургун-дүр хөрөс. Дамчыдылга. 20.05.—Телемөдөлөр.

КЫЗЫЛДАН

20.15.—«Алм-дүңа Моол» 20.35.—21.40.—«Ташының өвүр-хевирлери». Фильм кон-перт.

Редакторлук ораакчызы К. К. САТ.

ИЮНЬ 28-ТЕ

«НАЙРАЛ»: «Шерги» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ИОНЕР»: «Тран-спр» 10.00, 11.40, 14.00, 15.40.

«Нью-Йорктүн нарзам-дошкун армы-хевир» 17.20, 19.10.

21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Салгысы хө-роожен болгаш шүлдүлү» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Зоя». 15.00.

«Робин Гудтун эл көлөмүн» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«НАЙРАЛ»: «Дүрөң тала-га» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Тыва АССР-ниң Иштиги херектер министрствосу, СЭКП Току району, улус депутаттарынын район Советинин Илустому партиа райкомунун аскажуну, район Советинин депутатты, райкукумиуну иштиги херектер иддел-линиң начальниги

Ужар-оол Толомонич ТАРЫН-ООДУДУЧ

өлекке мөтөтөни дымнадып, оон өг-бүдөлөшпө, дөргү-те-кажымдалың ийергейеп тур.

ШИЛГЕДЕК БОЛУР ДИЗЕ

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Тываның нөдө ажыл-агый техникуму 1979-80 өрлөгө чылга шуут болгаш бот-өредилгелик салбырларга өө-ренишчилер хүлээп аларын чарлап тур.

Шуут өредилгелик салбы-ра өренир хуулазы:

агрономия салбырында — 2 чыл 6 ай (10 класс дооскан-ларга), зоотехния салбырында — 2 чыл 6 ай (10 класс дооскан-ларга), ветеринария салбырында — 2 чыл 6 ай (10 класс дооскан-ларга), бухгалтер-че учулу салбырында — 2 чыл 10 ай (8 класс дооскан-ларга), кезээ ажыл-агый механаиз-мд салбырында — 2 чыл 10 ай (8 класс дооскан-ларга), вете-ринария салбырында — 3 чыл 6 ай (8 класс дооскан-ларга).

Бот-өредилгелик салбыра өренир хуулазы:

зоотехния салбырында — 4

агрономия кылдының 2-20-60 корректорларыны 2-27-41, бухгалтерия Редакторун 2-24-63, редакторлук ораакчыларынын 2-35-24, 2-31-75, кылдының 2-31-75, култура кылдының 2-23-54, кезээ ажыл-агый амьмоза болгаш совет туруузу кылдының 2-37-13, пропаганда харымсалдыг секретарыны 2-23-35, секретариатым 2-23-35, партбюро кылдының 2-21-47, үдөтүр кылдының 2-22-64, чада кылдының 2-41-27, Кыма, Шетивки-Кравченко аудучузу, баймы № 3, ТЕЛЕФОНАРЫ: ын 2-12-45, солун келбей барганда 2-32-75 телефонче болган.